

טבת התשס"ח

בס"ד

יהודה מול יוסף לפרשת ויגש

הווה אומר: השבת הכסף הראשונה תרמה, בדרך זו או אחרת, להמשך העלילה.

דבר זה מתברר גם מאוחר יותר, בהזמנת יוסף את אחיו לביתו, שאז שבו האחים וזכרו בכסף המוחבא, והתעורר בהם החשש שמא עומדים 'להתנפלי עליהם בשל כך:

6. בראשית מ"ג, יח

יח וַיִּירָאוּ הָאֲנָשִׁים, כִּי הוֹבִיאוּ בֵּית יוֹסֵף, וַיֹּאמְרוּ עַל-דָּבָר הַכֶּסֶף הַשֶּׁבַע בְּאֲמַתְחֹתֵינוּ בַתְּחִלָּה, אֲנַחְנוּ מוֹבְאִים--לְהַתְּגַלֵּל עֲלֵינוּ וּלְהַתְּנַפֵּל עֲלֵינוּ, וְלִקְחַת אֶתְנוּ לַעֲבָדִים וְאֶת-חַמְרֵינוּ.

יט וַיִּגְשׁוּ, אֶל-הָאִישׁ, אֲשֶׁר, עַל-בֵּית יוֹסֵף; וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו, פֶּתַח הַבַּיִת. **כ** וַיֹּאמְרוּ, בִּי אֲדֹנָי; יָרֵד יָרְדְנוּ בַתְּחִלָּה, לְשֶׁבֶר-אֶכֶל. **כא** וַיְהִי כִּי-בָאוּ אֶל-הַמְּלֹךְ, וַנִּפְתַּח אֶת-אֲמַתְחֹתֵינוּ, וְהִנֵּה כֶסֶף-אִישׁ בְּפִי אֲמַתְחֹתוֹ, כִּסְפָנוּ בְּמִשְׁקָלוֹ; וַנִּשֵּׁב אִתּוֹ, בְּיָדָנוּ. **כב** וְכֶסֶף אַחַר הוֹרְדָנוּ בְּיָדָנוּ, לְשֶׁבֶר-אֶכֶל; לֹא יָדְעָנוּ, מִי-שֵׁם כִּסְפָנוּ בְּאֲמַתְחֹתֵינוּ. **כג** וַיֹּאמֶר שְׁלֹם לָכֶם אֶל-תִּירְאוּ, אֱלֹהֵיכֶם וְאֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נָתַן לָכֶם מִטָּמוֹן בְּאֲמַתְחֹתֵיכֶם--כִּסְפָּכֶם, בָּא אֵלַי; וַיּוֹצֵא אֶלְהֶם, אֶת-שִׁמְעוֹן.

לעומת זאת, על השבת הכסף בפעם השנייה איננו שומעים דבר: לא על גילוי הדבר בידי האחים, וודאי שלא התייחסויות חוזרות לנתון זה.

מהי, אם כן, משמעותה של החבאת הכסף בפעם הזו?

יושם לב, שהחבאת הכסף מודגשת באופן מיוחד ביחס לשקו של בנימין:

7. בראשית מ"ד ב'

ב וְאֶת-גְּבִיעֵי גְבִיעַ הַכֶּסֶף, תָּשִׂים בְּפִי אֲמַתְחַת הַקֶּטָן, וְאֵת, כֶּסֶף שִׁבְרוֹ; וַיַּעַשׂ, כַּדְּבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר.

הוראה זו ניתנת מיד לאחר ההוראה "ושים כסף איש בפי אמתחתו" (מ"ד א'), שבה כלול כמובן גם כספו של בנימין. אף על פי כן חוזר יוסף על הציווי להחביא את הכסף לצד הגביע באמתחת בנימין, ובכך, כאמור, מודגשת החבאה זו באופן מיוחד.

דומה שעל השאלה מתי גילו האחים שכספם הושב להם ניתן להשיב באופן פשוט. לאחר שהשיג 'האיש אשר על בית יוסף' את האחים, ולאחר שטען באוזניהם כי גנבו את הגביע, החל החיפוש בשקיהם. הכתוב מדגיש שהאיש חיפש באמתחות כולם – התחיל בגדול (דהיינו בראובן), ובדק אח אחר את, עד שהגיע לבנימין

בתחילת פרשת ויגש מגיע סיפור יוסף ואחיו לשיאו. בעמידתו מול יוסף ובניסיונו לשכנע את יוסף לאפשר לבנימין לשוב לאביו, מתגלה יהודה כבעל תעצומות נפש מיוחדות במינן.

הגביע וצורות הכסף

קשה לדעת בביטחון אם יהודה האמין לטענתו של אחיו הצעיר כי לא גנב את הגביע. מחד, הגביע נמצא באמתחת בנימין, דבר המהווה לכאורה הוכחה חותכת שאמנם בנימין גנב אותו. מאידך, יש לזכור כי יוסף כבר החביא פעמיים את כסף שברם של האחים באמתחותיהם. בירידה הראשונה נאמר:

1. בראשית מ"ב, כה

כה וַיֵּצֵא יוֹסֵף, וַיִּמְלֵאוּ אֶת-כְּלֵיהֶם בָּר, וְלִהְשִׁיב כִּסְפֵיהֶם אִישׁ אֶל-שִׁקּוֹ, וְלָתֵת לָהֶם צֶדֶה לְדָרֶךְ; וַיַּעַשׂ לָהֶם, כֵּן. אֵת הַכֶּסֶף הַזֶּה מִצָּאוּ הָאֲחִים עֵת חָנוּ בַמְּלוֹךְ:

2. בראשית מ"ב, כז-כח

כז וַיִּשְׂאוּ אֶת-שִׁבְרָם, עַל-חַמְרֵיהֶם; וַיִּלְכוּ, מִשָּׁם. **כח** וַיִּפְתַּח הָאָחֵד אֶת-שִׁקּוֹ, לָתֵת מִסְפּוֹא לְחַמְרוֹ--בְּמֶלֶךְ; וַיֵּרָא, אֶת-כִּסְפוֹ, וְהִנֵּה-הוּא, בְּפִי אֲמַתְחֹתוֹ. **כח** וַיֹּאמֶר אֶל-אֲחֵיו הַיּוֹשֵׁב כִּסְפִי, וְגַם הִנֵּה בְּאֲמַתְחֹתֵי; וַיֵּצֵא לָבָם, וַיִּחְרְדוּ אִישׁ אֶל-אֲחֵיו לֵאמֹר, מִה-זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים, לָנוּ.

וכן כאשר הם חוזרים לאביהם:

3. בראשית מ"ב ל"ה

ל"ה וַיְהִי, הֵם מְרִיקִים שִׁקְיָם, וְהִנֵּה-אִישׁ צְרוּר-כִּסְפוֹ, בְּשִׁקּוֹ; וַיִּירָאוּ אֶת-צְרוּרוֹת כִּסְפֵיהֶם, הִמָּה וְאֲבֵיהֶם--וַיִּירָאוּ.

יוסף המשיך במנהגו המוזר, והחביא את כספם בשקיהם גם בירידתם השנייה מצרימה:

4. בראשית מ"ד, א

וַיֵּצֵא אֶת-אֲשֶׁר עַל-בֵּיתוֹ, לֵאמֹר, מֵלֵא אֶת-אֲמַתְחַת הָאֲנָשִׁים אֶכֶל, כְּאֲשֶׁר יוֹכְלוֹן שָׂאת; וְשִׁים כֶּסֶף-אִישׁ, בְּפִי אֲמַתְחֹתוֹ.

החבאת כסף זו אינה נזכרת עוד בהמשך הסיפור, וקשה להבין מה רצה יוסף להשיג בהחזרת הכסף בפעם השנייה. גם על מגמתה של החבאת הכסף בפעם הראשונה יש לתהות. ברם, עליה לפחות אנו שומעים כי היא עוררה חשש בלב האחים, כמו שאומר רש"י:

5. רש"י

מה זאת עשה אלהים לנו –

להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו

האחים ראו את הכסף שנמצא באמתחותיהם הם חששו, וחיכו לראות מה יקרה.

גם רמב"ן עצמו מביא בהמשך דבריו גם גישה שנייה, ומסביר מדוע בכל זאת ניתן להציע שהכסף הוחבא שלא לדעתם של האחים.

המשך הרמב"ן:

ואם היה שלא לדעתם, אולי טען עליהם כי היה הכסף גם בפעם הזאת מטמון, ולא יתכן כן בגביע, ומי יוכל לדון עם שתקיף ממנו: ודע, כי בעבור היות השוברים רבים מאד מכל ארץ מצרים ומהומות רבות בתוכה, היו הבאים נותנין שקיהם וכספיהם למשביר, והוא מודד להם לפי הכסף הנמצא בהם והם לוקחים הניתן להם באשר דבר מלך שלטון, ועוד כי באמונה הוא עושה. ועל כן לקחו בפעם הראשונה שקיהם סגורים ולא ידעו מה בתוכם גם בשנית על פניו, גישה זו קרובה יותר לפשטי הכתובים – שהרי יוסף מצווה את 'האיש אשר על ביתו' לשים את הכסף בשקים, ואינו אומר זאת לאחיו.

נדמה כי זהו בעצם תפקידו של הכסף המוחבא.

יוסף מבקש לבלבל את אחיו:

מחד הוא מציג את בנימין כגנב, אך מאידך הוא 'מצייד' את האחים בהבנה ובתחושה שיייתכן שהצדק עם בנימין, ולא הוא גנב את הגביע;

ממש כשם שהכסף מצוי לפתע בתוך השק – כך גם מצוי בו הגביע.

כלומר על מנת למנוע מהאחים לחשוב שבנימין באמת גנב את הגביע, הוא מחביא את הכסף באמתחותיהם, על מנת שיהיה להם ברור, שכמו שברור להם שהם לא גנבו את הכסף, כך בנימין לא גנב את הגביע. ויש כאן עלילה על בנימין.

יש בסיפור גם מספר רמזים נוספים לאחים שהכל מבויס, שהרי כאשר האחים מוחזרים לבית יוסף נאמר:

11. בראשית מ"ד ט"ז

י"ד וַיָּבֵא יְהוָה וְאָחִיו בֵּיתָה יוֹסֵף, וְהוּא עֹדְנֹנָ שָׁם; וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו, אֶרְצָה. **טו** וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף, מֶה-הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם; הֲלוֹא יָדַעְתֶּם, כִּי-נָחַשׁ יָנַחַשׁ אִישׁ אֲשֶׁר פָּנָיו. כלומר זה נראה שיוסף מחכה להם, כי הוא יודע שהם גנבו את הגביע, וכיצד ידע, אלא אם כן הוא זה שהטמין אצלם את הגביע.

גם דבריו של יוסף ביחס לעובדה שהוא מנחש בגביע רומזים לעלילה. שהרי אם יוסף מנחש בגביע, מדוע לא עצר את הגנבה "על חס"...

אלא הראה שכל הרמזים הללו באו להבהיר לאחים, שבנימין לא גנב את הגביע, אלא מדובר בעלילה, גם אם לא ברורה להם מטרתה.

לסיכום, על השאלה בה פתחנו, האם האמין יהודה לבנימין שלא גנב את הגביע, קשה אמנם להשיב באופן חד-משמעי, אבל מדברי יהודה ליוסף כאשר הם חוזרים אל יוסף, נראה שיהודה מבין שמדובר בעלילה, ולכן הוא אומר ליוסף:

המשך מקור 11:

טז וַיֹּאמֶר יְהוָה, מֶה-נֹּאמַר לְאָדָמִי, מֶה-נִּדְבַר, וּמֶה-נִּפְטָדָק; הֲאֵלֵהִים, מִצָּא אֶת-עֵוֹן עֲבָדֶיךָ--הֲנֵנוּ עֲבָדִים לְאָדָמִי, גַּם-אֲנַחְנוּ גַם אֲשֶׁר-נִמְצָא הַגְּבִיעַ בְּיָדֵנוּ.

8. בראשית מ"ד, יב

יב וַיִּחַפְּשׂ--בַּגְּדוֹל הַחֵל, וּבִקְטָן פְּלֶה; וַיִּמְצָא, הַגְּבִיעַ, בְּאֶמְתַּחַת, בְּנִימִן.

רש"י (בעקבות בראשית רבה פרשה צב) נתן טעם לדבר:

9. רש"י בעקבות בראשית רבה פרשה צב

"שלא ירגישו שהיה יודע בו היכן הוא".

אבל נראה שיש לתמוה על הסברו של רש"י, שהרי אם רצה יוסף והאיש ששלח בעקבות האחים, להסתיר את העובדה שהוא יודע היכן נמצא הגביע, הרי שהיה צריך לחפש באופן אקראי בשקי האחים.

למצוא את הגביע דוקא אצל האחרון, מעורר לעניות דעתי חשד, שהאיש יודע מהו מחפש, ובכוונה מותח את עצביהם.

יתר על כן, במידה והאיש רוצה למנוע חשד הפתרון הפשוט ביותר הוא להורות לכולם לשפוך את תכולת השקים בבת אחת (כמו שעושים בצבא כשנעלם דבר מה במסגרת "השלמת ציוד" – כולם עומדים בצורת ח' ושופכים את הקיטבג).

נוסף על סיבה זו, יש להזכיר גם את משמעות הבדיקה ביחס להחבאת הכסף.

סביר להניח שחיפוש הגביע בשקים לא הסתכם במבט מרפרף על בגדי האנשים ועל אוכלם, אלא כלל חיפוש יסודי בנבכי השק.

בשלב זה, ככל הנראה, ראו האחים את כספם שהושב להם, ולהפתעתם לא אמר על כך 'האיש אשר על בית יוסף' דבר – עד שבשקו של בנימין התגלה, לצד הכסף, גם הגביע.

רמב"ן הסיק מכך שבפעם הזו החזיר להם יוסף את כספם בגלוי והודיע להם על כך:

10. רמב"ן על מ"ד, א'

ושים כסף איש בפי אמתחתו – לדעתם, כי אמר להם: ידע אדוני כי עשה לכם חסם ויבקש להיטיב לכם; שאם עשה זה כפעם הראשונה, שלא לדעתם, היה להם התנצלות בגביע, שנעשה בו כאשר נעשה בכסף. אבל [=אלא] היה לדעתם, וידעו בכסף כאשר ידעו במשא, כי הכירו כי נתן להם כאשר יוכלו שאת

לדעתו של רמב"ן, לו הוחבא הכסף שלא לדעת האחים גם בפעם השנייה, יכול הדבר לשמש להם הוכחה טובה כלפי השליט המצרי כי לא הם אחראים לגנבה, אלא מישהו הכניס לשקיהם דבר מה שלא ביזמתם ושלא מדעתם, כשם שהוכנס לשקיהם הכסף המוחבא.

אלא שלעניות דעתי הסברו זה של הרמב"ן קשה, אנו כבר ראינו לעיל, שהאחים חושדים שהכסף שהושב להם בפעם הראשונה הינו במטרה להעליל עליהם, וכאשר הם מובאים לבית יוסף הם אומרים בינם לבין עצמם:

מקור 6 לעיל:

יח וַיִּירָאוּ הָאֲנָשִׁים, כִּי הוּבָאוּ בֵּית יוֹסֵף, וַיֹּאמְרוּ עַל-דְּבַר הַכֶּסֶף הַשֵּׁב בְּאֶמְתַּחַתֵּינוּ בְּתַחֲלָה, אֲנַחְנוּ מוֹבָאִים--לְהַתְּגַלֵּל עֲלֵינוּ וּלְהַתְּנַפֵּל עֲלֵינוּ, וְלִקְחַת אֹתֵנוּ לְעֲבָדִים וְאֶת-חַמְרֵינוּ.

יט וַיִּגְשׁוּ, אֶל-הָאִישׁ...

וקשה להניח שהאחים האמינו לסיפור ש"אלקי אביכם נתן לכם מטמון", אלא שבשלב הזה אין להם כרגע מה לעשות, ממילא הארועים מתגלגלים במהירות. ולכן כאשר

בתחילת הסיפור ובסופו ('במסגרת': א-1א) מתוארות שתי תקופות בנות 17 שנה כל אחת שבהן חי יוסף עם משפחתו ועם אביו: בתחילה (א) בחרן ובארץ כנען, ולבסוף (א1) במצרים.

בלב המבנה (ג-1ג) אנו קוראים על שתי הירידות של אחי יוסף למצרים. ההשוואות בין שתי הירידות רבות, ויש לקרוא את הירידה השנייה על רקע הראשונה ולראות את ההתפתחות שחלה אצל האחים – דבר שלא נוכל כמובן לעשותו במסגרת הדיון הנוכחי.

למבנה הנזכר השלכות נרחבות על הבנת סיפור יוסף ואחיו ועל הבנת מבנה המשפחה (בעיקר בכל הנוגע למערכת היחסים המורכבת שבין הבכורות השונים והטוענים להנהגה).

כאן ברצוני להתמקד רק בהקבלה המפתיעה **ב-1ב**. בחלק **ב** עלו על הבמה שני הגיבורים, יהודה ויוסף, באופן נפרד: יהודה בהתמודדותו בסיפור תמר, ויוסף בהתמודדותו במצרים.

התמודדותם של שני אחים אלו עם הניסיונות שרצו לפתחם מלמדת רבות על אופיים של שני האחים. בניגוד ליוסף, שלא נכשל (מול אשת פוטיפר), יהודה נכשל, ורק אז תיקן את דרכיו.

כישלוננו של יהודה טמון בפחדו לתת את בנו הצעיר לתמר ובפסק דינו חסר-הרגישות "שבי אלמנה בית אביך" (ל"ח, יא) – פסק דין שלא היה אלא הכנה לפסק דינו השני של יהודה על תמר: "הוציאוה ותשרף" (שם, כד).

אמנם תמר בחכמתה גרמה ליהודה לחזור בו ולתקן את דרכיו: "ויאמר צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני" (שם, כו).

מבחינה זו עולה יהודה על הבמה כ'מקים עולה של תשובה', כפי שאמרו חז"ל על צאצאו דוד (מועד קטן טז ע"ב; עבודה זרה ה ע"א).

בניגוד גמור אליו, יוסף – שאמנם מצוי גם הוא בתהליך של תיקון ביחסו אל האחים – לא נכשל כלל באשת פוטיפר.

יוסף אינו אב-הטיפוס של החוזר בתשובה, כי אם של הצדיק שאינו נכשל – 'צדיק יסוד עולם'.

התהליך שעברה כל אחת מן הדמויות הנזכרות בפני עצמה מגיע לידי מיצוי בפגישתם ובעמידתם זה מול זה.

מבנה הסיפור מציב את תהליך התשובה של יהודה כרקע למסירות נפשו בעמדו מול יוסף, ואת התהליך שעבר יוסף במצרים כרקע לעמידתו מול האחים.

עמדתו של יוסף כלפי האחים השתנתה לבלי הכר:

מנער המביא את דיבת האחים אל האב, הפך יוסף לדמות הרואה גם את מעשיהם הנוראים של האחים (מכירתו למצרים) כקשורים בהשגחת ה' על המשפחה וכחלק מהיסטוריה המכוונת על ידי בורא עולם, כמו שאומר להם יוסף במהלך התגלותו אליהם:

13. בראשית מ"ה

וְעַתָּה אֶל-תַּעֲצְבוּ, וְאֶל-יָחַר עֵינֵיכֶם, כִּי-מִכְרַתֶּם אֹתִי, הַנֶּחֱ: כִּי לְמַחֲנֶה, שָׁלַחנִי אֱלֹהִים לְפָנֶיכֶם. I כִּי-זֶה שְׁנַתִּים הָרֵבֶב, בְּקֶרֶב הָאָרֶץ; וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים, אֲשֶׁר אֵין-חָרִישׁ וְקָצִיר. Z וַיִּשְׁלַחנִי אֱלֹהִים לְפָנֶיכֶם, לְשׂוֹם לָכֶם שְׂאֵרֵית בְּאֶרֶץ, וְלִהְיוֹת לָכֶם, לְפָלִיטָה גְדֹלָה. ח וְעַתָּה, לֹא-אֶתֶם

כלומר, לא אתה אדוני מצאתה את עוון עבדיך, אלא האלקים מצא את עווננו במכירת יוסף.

יש לזכור שההבנה של יהודה שמדובר בעלילה רק מגבירה את התסכול והמבוכה שלו.

שהרי כל עוד מדובר בשליט שפועל בהגיון ובצדק, ניתן לחשוב כיצד ניתן לפתור את הבעיה.

אבל כאשר מולך עומד שליט לא רציונאלי, בעל מטרה שאינה ברורה לך, שנראה שכוונתו להתעלל בהם, מה ניתן לעשות מולו, כיצד ניתן לשכנע אותו.

מבנה סיפור יוסף ואחיו

נרצה כעת לעמוד על נאום יהודה בפני יוסף, שבו ניסה לשכנע את יוסף להשאיר במצרים אותו, במקום את בנימין.

למעשה, יהודה 'עלה' על הבמה הספרותית כבר בראשית מאבקם של האחים עם יוסף:

- הוא שהציע למכרו לעבד למצרים (ולא להרגו או להפקירו בבור, כהצעת ראובן),
- הוא ששכנע את יעקב אביו להוריד את בנימין עם אחיו למצרים (בניגוד לראובן, שלא הצליח לשכנע את יעקב).
- והוא גם זה הניצב כעת מול יוסף ומציע, במסירות נפש עצומה, להיות לעבד במקום בנימין.

עם זאת, דומה שהסיפור החשוב ביותר להבנת פעולתו של יהודה בסיטואציה שלפנינו הוא סיפור אחר: סיפור יהודה ותמר (פרק ל"ח).

רבים שאלו מה משמעותו של סיפור זה ברצף סיפורי יוסף ואחיו, ומדוע מספרת אותו התורה מיד לאחר מכירת יוסף.

הראנו בשיעור לפרשת וישב שסיפור יהודה ותמר ניצב כמעין תגובה למכירת יוסף (ולו בשל הדמיון הספרותי שבין שני הסיפורים, שעליו העמידו חז"ל בבראשית רבה: "הכר נא" שאומרים האחים ליעקב, ו"הכר נא" שאומרת תמר ליהודה).

אך דומה שיש כאן יותר מכך. סיפור יהודה ותמר מחד, יחד עם מאורעות יוסף במצרים מאידך, מהווים רקע למפגש יהודה ויוסף בפרשתנו.

טענה זו מבוססת על המבנה הכולל של פרשת יוסף ואחיו. אנו מורגלים בחיפוש המבנה הספרותי של יחידה סיפורית מצומצמת. ואולם, לעתים שוזרת התורה רצף סיפורים לתוך מבנה אחדותי אחד, ויש לקרוא את כל הסיפורים הקטנים לאור מיקומם במבנה הכולל. כך הדבר גם בסיפור יוסף ואחיו, המעוצב במבנה כיאסטי:

12. מבנה סיפור יוסף ואחיו

א יעקב עם כל בניו (בחרן ובארץ כנען, 17 שנים)

ב פרק ל"ח: יהודה ותמר

פרקים ל"ט-מ"א: יוסף בבית פוטיפר, בבית הסוהר ובבית פרעה

ג הירידה הראשונה של האחים למצרים

1ג הירידה השנייה של האחים למצרים

1ב יהודה ו'ניגש' אל יוסף וגורם להתגלותו

1א יעקב עם כל בניו (בארץ מצרים, 17 שנים)

שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הִנֵּה, פִּי, הָאֱלֹהִים; וַיִּשְׁמַעֲנִי לָאֵב לְפָרְעָה, וּלְאֲדֹנָי לְכָל-בֵּיתוֹ, וּמִשָּׁל, בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרָיִם.

הצד השני שבמפגש, יהודה, עבר גם הוא תהליך משמעותי למן פטירת אשתו בת-שוע ושני בניו (ער ואונן) ועד לסוף הסיפור, שבו 'קִיבַל' מחדש אישה (תמר) ושני בנים (פרץ וזרח); מחוסר-רגישותו למצבה של תמר, ועד להודאתו "צדקה ממני".

"שְׁנַיִם יֻלְּדָה לִי אֵשֶׁתִּי"

ברם, נדמה שסיפור יהודה ותמר ניצב כרקע ספרותי למפגש יהודה עם יוסף לא רק בשל המבנה הכיאסטי הנ"ל.

האנלוגיה שבין שתי התמונות היא מלאה:

בסיפור יהודה ותמר נמנע יהודה מלתת את שלה, בנו השלישי, לתמר, מחשש שמא ימות גם הוא כאחיו ולא יישארו לו בנים מאשתו, בת-שוע;

במפגשו עם יוסף מציג יהודה תמונה זהה ביחס ליעקב אביו:

14. בראשית מ"ד

כז וַיֹּאמֶר עֲבַדְךָ אֲבִי, אֲלֵינוּ: אֲתֶם יָדַעְתֶּם, פִּי שְׁנַיִם יֻלְּדָה-לִי אֵשֶׁתִּי. **כח** וַיֵּצֵא הָאָחֵד, מֵאֵתִי, וְאָמַר, אֵךְ טָרַף טָרַף; וְלֹא רָאִיתִיו, עַד-הִנֵּה. **כט** וּלְקַחְתֶּם גַּם-אֶת-זֶה מֵעַם פְּנִי, וְקָרְהוּ אֶסּוּן--וְהוֹרְדְתֶם אֶת-שִׁיבְתִי בְרָעָה, שְׂאֵלָה. גם יעקב חשש לחיי הבן הצעיר, שמא ימות גם הוא כאחיו, ועל כן נמנע מלתתו לילך עם יתר אחיו ברדתם למצרים.

יש לזכור שיעקב עצמו הציג את בנימין כבן השלישי העומד להילקח ממנו, כמו שנאמר:

15. בראשית מ"ב

לו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יַעֲקֹב אֲבִיהֶם, אֹתִי שְׁפַלְתֶּם: יוֹסֵף אֵינְנוּ, וְשָׁמְעוּן אֵינְנוּ, וְאֶת-בְּנֵימִן תִּקְחוּ, עָלֵינוּ כִּלְנֶה. ממש כשם שיהודה חש כי ער איננו ואונן איננו, ועל כן חשש לחיי בנו השלישי.

למעשה, מאחר שדברי יעקב נאמרים מפי יהודה, כמעט רשאים אנו לתהות:

האין קריאת יהודה (המצטט את יעקב) "ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון" מתארת גם את עצמו, בלבטיו הרחוקים אם לאפשר לשלה להינשא לתמר?

לשון אחר, ההזדהות של יהודה עם אביו יעקב היא הזדהות מלאה:

יהודה עצמו חווה את תחושתו של יעקב בחששו לחיי הבן הצעיר, וממילא דווקא יהודה, שהבין בסיום סיפור תמר את טעותו וידע להתעשת ולתקן את דרכיו, דווקא הוא אִזַּר אֹמֵץ וְתוֹשִׁייה מוֹל הַאֵב וּשְׁכַנְעוּ לְהוֹרִיד עִמּוֹ אֶת בְּנֵימִין.

ערבות אישית

בהקשר זה אנו מגיעים למוטיב הספרותי המשותף לשתי התמונות – יהודה מול תמר מזה, ויהודה מול יוסף מזה: בשני הסיפורים מעורב יהודה בנתינת עירבון. במפגשו עם תמר נתן לה יהודה את מטהו, חותמו ופתיליו, שנאמר:

16. בראשית ל"ח

יז וַיֹּאמֶר, אֲנֹכִי אֶשְׁלַח גְּדֵי-עֵזִים מִן-הַצֹּאן; וְתֹאמַר, אִם-תִּתֶּן עֵרְבוֹן עַד שְׁלַחְךָ. **יח** וַיֹּאמֶר, מִה הָעֵרְבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן-לְךָ, וְתֹאמַר חֵתְמְךָ וּפְתִילְךָ, וּמִטְּךָ אֲשֶׁר בְּיָדְךָ; וַיִּתֶּן-לָהּ וַיָּבֵא אֵלֶיהָ, וַתִּמַּר לוֹ. **יט** וְתִקֵּם וְתִלְךָ, וְתִסַּר צַעֲפָה מֵעֵלְיָה; וְתִלְבַּשׁ, בְּגָדֵי אֱלֻמְנוּתָהּ. **כ** וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת-גְּדֵי הָעֵזִים, בְּיַד רַעְהוּ הָעֶדְלָמִי, לְקַחַת הָעֵרְבוֹן, מִיַּד הָאִשָּׁה; וְלֹא, מִצֹּאֶה.

עירבון זה נשאר לבסוף בידי תמר, ורק באמצעותו יכלה להוכיח ליהודה את טעותו בשיפוטו המהיר על אודותיה.

גם מול יוסף הדגיש יהודה את עירבונו:

17. בראשית מ"ד

לב פִּי עֲבַדְךָ עָרַב אֶת-הַנֶּעֱר, מֵעַם אָבִי לְאִמֹר: אִם-לֹא אֲבִיָּאֵנוּ אֵלֶיךָ, וְחִטָּאתִי לְאָבִי כָל-הַיָּמִים.

בסיפור תמר נתן לה יהודה את חפציו האישיים, להורות על עירבון אישי – התחייבות אישית.

בסיפור הירידה למצרים הפך יהודה את עצמו כערב לנער, ואין צורך לומר כי עירבון זה מהווה התחייבות אישית של יהודה לגורל האח.

עם זאת, מעקב אחר שני העירבונות בשני הסיפורים מלמד גם על ההבדל הגדול שבין שתי התמונות הנידונות:

בסיפור יהודה ותמר אכן מצופה מיהודה שיקבל עליו אחריות לגורלה של תמר וימנע את המצב הבלתי-אפשרי שגזר עליה – "שְׁבִי אִלְמָנָה בֵּית אַבִּיךָ". בדידותה של תמר רובצת על מצפוננו של יהודה, שהרי הוא, כראש המשפחה, גרר אותה למצב קשה זה באי-נכונותו לתת לה את שלה.

יתרה מזאת, גם אם טכנית יכול היה יהודה לשתוק עת הוציאו את תמר לשרפה – שהרי היא לא פרסמה ברבים את דבר אחריותו להריונה אלא רק "שְׁלַחָה אֶל חַמִּיָּה" את עירבונו – אין ספק כי אנו מצפים מיהודה שינהג כאדם מוסרי ויקבל אחריות על המצב שנוצר בעטיו, כפי שאמנם נהג יהודה באמרו "צדקה ממני".

לעומת זאת, בנכונותו של יהודה לערוב לבנימין ובמסירות נפשו לשבת במקומו כעבד במצרים נוהג יהודה לפנים משורת הדין.

כאן יכול היה יהודה לרחוץ בניקיון כפיו ולטעון שהאחריות לגורל בנימין, העומד להישאר בבדידות נוראה כעבד במצרים, מוטלת על כתפי האח הצעיר, שגנב את הגביע.

כאן יכול היה יהודה לשתוק ולראות כיצד לוקחים את בנימין לעבד – ואיני בטוח שיכולים היינו לבוא בטענות כלפיו.

ואולם, לא כך נהג יהודה. ברגישות מופלאה של בן היודע כי אביו מעדיף את שיבת אחיו, בנה של רחל, על פני שיבתו שלו, הוא מציע להחליף את עבדות בנימין בעבדותו שלו.

מוטיב "אי התשלום" בשני הסיפורים

בהקשר זה ברצוני לשוב ל'דבר הכסף' השב באמתחות האחים.

בשני הסיפורים בהם היה מעורב יהודה התגלתה – באופנים הפוכים – בעיה בנתינת תשלום או שכר עבור דבר מה.

יהודה, כזכור, שלח ביד רעהו העדולמי גדי עזים על מנת לשלם לאישה הזונה שעל הדרך, אך רעהו לא מצאה,

ושניהם מבקשים כי בקשתם לא תעורר את כעסו (יח:ל,לב; מד:יח).

אמנם, ברור כי תפילתו של אברהם ותחינתו של יהודה שונות מבחינה מהותית - אברהם מתחנן לפני ריבונו של עולם, ויהודה מתחנן לפני ריבונו של האוצר המצרי - אך **הכתוב, כפי שהראינו לעיל, יוצר השוואה בין שני המאורעות.**

כמו כן, בשני המקרים "תפילה" היא נסיון לעורר רחמים כלפי אלה שנגזר דינם:

אברהם מתחנן על סדום, ויהודה - עבור בנימין.

גם השיטה בה נוקט המבקש זהה:

אברהם מנסה לאתר בסדום קבוצת אנשים נקיים מעוון ולקשר את גורלם לגורל הרשעים; יהודה קובע שעקב אינו ראוי למות, ומקשר את מותו של יעקב בכליאתו של בנימין.

תביעה לדין ובקשת רחמים

שרטוט גס של טיעוני יהודה יכולים לאשש את הנקודה הזו. יהודה חוזר על השיחה הראשונה בין האחים וה"מצרי":

20. בראשית מ"ד

יט אַדְנֵי שָׂאֵל, אֶת-עֲבָדָיו לֵאמֹר: הֲיֵשׁ-לְכֶם אֶב, אוֹ-אֶחָ. כ וְנֹאמֶר, אֶל-אֲדֹנָי, יֵשׁ-לָנוּ אֶב זָקוּ, וְיִלְדוּ זָקָנִים קֶטָן; וְאֶחָיו מֵת, וְיִנְתֵּר הוּא לְבָדוֹ לְאִמּוֹ וְאֶבָיו אֶהְבֹּ. כא וְנֹאמֶר, אֶל-עֲבָדָי, הוֹרְדֵהוּ, אֵלַי; וְאֲשִׁימָה עֵינַי, עָלָיו. כב וְנֹאמֶר, אֶל-אֲדֹנָי, לֹא-יִוָּכַל הַנֶּעַר, לְעֹזֵב אֶת-אֶבָיו; וְעֹזֵב אֶת-אֶבָיו, וְמֵת--כִּג וְנֹאמֶר, אֶל-עֲבָדָי, אִם-לֹא יָרַד אֲחִיכֶם הַקֶּטָן, אֲתָקֶם--לֹא תִסְפוּן, לְרִאֲוֹת פָּנָי.

שיחה בה הוא ציין **לראשונה** את מותו של אחיו של בנימין, את העובדה שהוא יתום מאם, וכן את אהבתו המיוחדת של יעקב כלפי בנימין (מד:כ וכן מב:ג).

מסתבר שהאחים אמרו למשנה למלך שאם בנימין ירד למצרים הוא ימות (מד:כב). גם אם מוות זה שיהודה מספר עליו הוא מותו של בנימין, (כפי שהסביר רש"י את המילה "ומת" בפסוק כ"ב:

21. רש"י

ועזב את אביו ומת - אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך מתה וכן רמב"ן:

22. הרמב"ן

ועזב את אביו ומת - פירש רבי אברהם **ומת אביו**. ואם כן היה אומר לא יוכל אביו לעזוב את בנו ועזב את בנו ומת, או לא נוכל שיעזוב הנער את אביו, כי לא יתלו החמלה על אביהם בנער, כי הם יחזיקוהו כילד לא ידע בין טוב לרע. אבל פירוש לא יוכל הנער לעזוב את אביו, מפני נערוותו והיותו ילד שעשועים בחיק אביו אשר אהבו, ואם יעזובו ויבא בדרך ימות הנער

ולא של יעקב (כבגרסתו של ראב"ע והרשב"ם).

יהודה הבהיר את הנקודה: **יעקב סבל מספיק, ואין סיבה להמיט עליו עוד סבל.**

בחלק השני של הנאום, כאשר יהודה חוזר על השיחה בין יעקב לבין האחים בהיותם בכנען, הוא מדגיש שוב את

ובסופו של דבר לא שילם יהודה דבר לתמר, שהוא חשבה **"לזונה כי כסתה פניה"** (ל"ח, טו).

גם במפגשו של יהודה עם יוסף התרגשה ובאה בעיה סביב עניין התשלום, אך כאמור מן הצד ההפוך:

האחים אינם מצליחים לשלם ליוסף - שהם מכירים אותו רק כשליט מצרי - **עבור התבואה שקיבלו ממנו**; כספם מושב להם שוב ושוב.

נמצא **ששני 'המסתתרים'** מאת יהודה - **תמר ויוסף** - נמנעים מלקבל תשלום עבור עזרתם לו (ולאחיו).

הצד השני של המטבע הוא שבשל כך עומד דבר מה אחר, משמעותי הרבה יותר - הלוא הוא **'העירבון'** - **להישאר בידם של הללו:**

חפציו האישיים של יהודה נשארו בידי תמר, והנה כעת עומד יהודה **עצמו** להישאר עבד לשליט המצרי.

דומני כי **אי-קבלת התשלום הכספי על ידי שני 'המסתתרים'** מעיני יהודה היא שמובילה בסופו של דבר את יהודה לממש את כוחותיו הפנימיים והמשמעותיים יותר.

כביכול רומזים תמר ויוסף ליהודה: **את הקונפליקט שאתה עומד בפניו לא תוכל לפתור בתשלום, בכסף; מתחת לפני השטח חבוי קונפליקט משמעותי יותר, ואתה נדרש למסירות נפש על מנת לפתרו.** ואכן, בשני הסיפורים מגלה יהודה תעצומות נפש ויודע לומר **"צדקה ממני"** מזה, ו**"ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדני"** מזה.

כך, אם כן, ניצב סיפור יהודה ותמר כרקע כפול לנאום יהודה בפני יוסף בפרשתנו:

מחד הוא מבליט את **ההזדהות הגדולה של יהודה עם יעקב**, הזדהות של אבות שכולים החוששים לבנם שנתר להם;

ומאידך הוא מבליט את **תכונתו המיוחדת של יהודה לערוב לאחרים** - לתקן את כישלונו מול תמר, ולהאיר את חשכת מצרים במסירות נפש גדולה למען אחיו הצעיר.

לאחר שראינו את ההרקע לנאום יוסף במעשה תמר, נראה טת הטכניקה בה נוקט יהודה, שהכתוב רומז לנו שהוא למד אותה מאברהם:

בין יהודה לאברהם

כמו סבא רבא אברהם, שמתמקח עם ה', בנסיונו להציל את אנשי סדום:

18. בראשית י"ח

כג ויגש אַבְרָהָם, וַיֹּאמֶר: הֲאֵף תִּסְפָּה, צְדִיק עִם-רָשָׁע. כד וַיַּעַן אַבְרָהָם, וַיֹּאמֶר: הֲנֵה-נָא הוֹאֲלֵתִי לְדַבֵּר אֶל-אֲדֹנָי, וְאֶנְכִי עֹפֵר וְנֹאפֵר.

גם יהודה ניגש לאדונו ומתחנן:

19. בראשית מ"ד

יח ויגש אֵלָיו יְהוּדָה, וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי, יִדְבַר-נָא עִבְדְּךָ דָּבַר בְּאָזְנֵי אֲדֹנָי, וְאֶל-יָחִיר אֶפְרָיִם עֲבָדְךָ: כִּי כְמוֹךָ, כְּפָרְעָה.

כפי שניתן לראות, ישנן הקבלות רבות בין תפילת אברהם עבור אנשי סדום לבין דבריו של יהודה בפרשתנו:

שניהם **"ניגשים"** (יח:כג, מד:יח),

שניהם פונים לנמען הבקשה בתואר **"אדוני"** (יח:כז, ל-לב, מד:יח-כ)

ההצעה להחלפה מיותרת, למעשה:

אם יהודה כבר בנה טיעון רחמים-דיו קלאסי, וטען בהצלחה כי יעקב אינו ראוי לסבול עוד, מדוע להציע את החלפה, ומהי התועלת בתיאור ההבטחות ליעקב והכאב האישי?

הצעד ההגייוני הוא לחכות לתגובת המשנה למלך, ורק אם הלה סרב - להעלות את הצעת החלפה.

יתר על כן:

כל תיאור יחסי יהודה ויעקב מיותר וחסר תועלת:

כלום איכפת לו לשליט המצרי מהבטחותיו של יהודה לאביו או מן היחסים ביניהם?

שיטת הרמב"ן - מטרתו הבלעדית של יהודה היא החלפה

השוני שבין דבריו הראשונים של יהודה לבין הצעת החלפה נידון כבר על ידי הרמב"ן והאברבנאל. לדעת הרמב"ן:

25. הרמב"ן על בראשית מד: יח-יט

ידבר נא עבדך דבר - לאמר כי דברים מועטים ידבר, לא יהיו עליו לטורח. והנכון בעיני, כי "דבר" הוא התמורה אשר יחלה פניו להחליף בנימין אחיו בו, כי לא יבקש ממנו דבר אחר, ושאר דבריו פיוס ובקשה לזה

ואשר יראה לי על דרך הפשט, שאינם רק תחנונים להעיר רחמיו, כי חשב יהודה כי האלהים הוא ירא כאשר אמר לו, וכאשר נהג עמהם חמלה כירא חטא לנחם אותם על הצער שעשה להם (לעיל מג כג):

זה ענין הסיפור, אמר לו אנחנו באונס הגדנו באחינו זה מפני שאלת אדני, ולא הודינו גם כן להורידו לפניך כמצותך הראשונה, רק אמרנו: כי לא יוכל הנער לעזוב את אביו, אבל בנפשינו נביא אותו מפני זלעפות רעב, כי אמרת לא תוסיפון לראות פני. לא רצה אבינו לשמוע עד היותינו כולנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל, ואז הודה בפחד ובדאגה, ועתה כראותו כי אין הנער ימות בנפש מרה. ולכן תפול נא תחנתי לפניך לרחם עלינו ועל הזקן, וקח אותי תחת הנער לעבד עולם כי טוב אני ממנו, ולך תהיה צדקה. וזה טעם כל הפרשה.

כלומר, למרות שיהודה מנסה לעורר את רחמיו של המשנה למלך, מטרתו היא השגת עסקת החלפה; דבריו הראשונים של יהודה הם רק דברי פתיחה ומבוא להצעתו להשאר במקום בנימין, שהיא עיקר בקשתו של יהודה.

(הרמב"ן אינו מתייחס לתיאור היחסים בין יהודה לבין יעקב).

הקושיות על גישה זו

ההסבר לפיו מטרתו הבלעדית של יהודה היא עסקת חליפין לוקה בחסר, שכן הוא אינו מסביר כיאות את הדמיון שבין טיעונו של יהודה לבין דברי אברהם.

ההקבלה בין הדברים מרמזת כי הטיעון בעד עשיית משפט ונגד ענישה קולקטיבית של צדיקים ורשעים הוא טיעון חזק דיו כדי לעמוד בפני עצמו.

בעיה שנייה שמעורר הסבר זה היא שאם אכן יהודה מנסה לפנות לרגשי הרחמים של המשנה למלך, אין טעם בהצעת

סבלו של יעקב, ומזהיר כי מותו של יעקב וודאי אם יקרה משהו לבנימין.

יהודה מספר שיעקב מסביר ש"אשתו" (היחידה!) ילדה לו "שנים"; האחד - "טרף טרף" ואם יאונה רע לבן הנוסף, מאיים יעקב, "והורדתם את שיבתי ברעה שאלה".

בחלק האחרון של מסכת הטיעונים, יהודה מפרש את מה שהיה רמוז עד כה - נפש האב קשורה בנפש בנו:

23. בראשית מ"ד

ל ועתה, כבאי אל-עבדך אבי, והנער, איננו אתנו; ונפשו, קשורה בנפשו. לא וקה, כראותו כי-אין הנער--נמת; והורידו עבדך את-שיבת עבדך אבינו, בגון--שאלה.

ראינו, אם כן, כי אברהם ניסה להכניס צד רביעי למשולש אנשי סדום-אברהם-אלוקים, ובכך להציל את אנשי סדום;

כך עושה גם יהודה, כאשר הוא מכניס לדיון את יעקב, זקן חף מפשע שסבל כבר רבות בחייו.

בקישור בין בנימין, "האשם", לבין יעקב, יהודה מנסה לשכנע את האדון לנהוג ברחמנות.

ייתכן שאנחנו צריכים להבין שיהודה אינו מחפש רחמים בלבד, אלא גם צדק.

אברהם טען כי לה' אסור לספות צדיק עם רשע, שהרי הוא שופט כל הארץ, ועליו לעשות משפט (יח:כה).

גם יהודה טוען כך כלפי שליט מצרים - אסור להפוך את בנימין לעבד, כי הדבר יגרום למות יעקב, הצדיק.

הצעת החלפה

אולם, החלק האחרון של דברי יהודה לא עולה בקנה אחד עם שאר דבריו.

לאחר שיהודה מזהיר את יוסף כי לקיחת בנימין עלולה לגרום למותו של יעקב, הוא מוסיף:

24. בראשית מ"ד

לב כי עבדך ערב את-הנער, מעם אבי לאמר: אם-לא אביאנו אליך, וחסאתי לאבי כל-הימים. לג ועתה, ישב-נא עבדך תחת הנער--עבד, לאדני; והנער, על-עם אחיו. לד כי-אין אעלה אל-אבי, והנער איננו אתי: פן אראה ברע, אשר ימצא את-אבי.

כלומר, יהודה מציע את עצמו במקום בנימין, ומנמק זאת בהתחייבות אישית שלו כלפי יעקב.

דבריו האחרונים של יהודה שונים משאר הטיעונים, ומציגים גישה חדשה:

במקום פנייה לרגשות הצדק והרחמים של השליט המצרי, יהודה מציע את עצמו כתחליף לבנימין (מד:לג).

ההצעה החדשה מעוטרת בתחילתה ובסופה על ידי תיאור היחסים בין יהודה לבין יעקב (מד:לג, לד);

יהודה אינו יכול לחטוא לאביו, והוא אינו יכול לשאת את הכאב והסבל של אביו.

ניתן לנסח בצורה חדה וחריפה יותר את הבעייתיות שבחוסר ההתאמה בין ההצעה של יהודה לבין דבריו הקודמים.

א וְלֹא-יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק, לְכָל הַנְּצָבִים עָלָיו, וַיִּקְרָא, הוֹצִיאוּ כָל-אִישׁ מֵעָלָי; וְלֹא-עָמַד אִישׁ אִתּוֹ, בְּהִתְנַדֵּעַ יוֹסֵף אֶל-אָחִיו. ב וַיִּתֵּן אֶת-קִלְוֹ, בְּבִכְי; וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם, וַיִּשְׁמַע בֵּית פְּרָעֹה.

אין ספק כי גם לחלק המתוכנן בנאומו של יהודה יש תפקיד מרכזי בהתגלותו של יוסף.

יהודה מספר סיפור של אב סובל וגוסס כדי שהמשנה למלך ירחם עליו, למרות שהוא בירוקרט מניפולטיבי.

אולם, ברור שאין זו הסיבה היחידה לכך שיוסף החליט להתגלות.

כאשר יוסף שומע את יהודה דואג ליעקב ולבנימין, הוא שומע את מה שהוא לא שמע עשרים שנה לפני כן.

לֹא נוֹכַל לַעֲלוֹם לַדַּעַת בְּבִירוֹר אִם יוֹסֵף שָׁמַע אֶת הַשִּׁיחוֹת שֶׁל אָחִיו וְאֵת הַצַּעֲתוֹ שֶׁל יְהוּדָה לְמַכּוֹר אוֹתוֹ לִישְׁמַעֲאֵלִים, אֲךָ הַכְּתוּב סוֹמֵךְ אֶת זְרִיקַת יוֹסֵף לְבוֹר (לז: כג-כד) לְאַרוּחָה בַּה נִקְשֶׁר הַקֶּשֶׁר לְמַכִּירַת יוֹסֵף (לז: כה-כז), וּבְנוֹסֵף לְכַךְ הָאֲחִים אוֹמְרִים לְאַחַר מִכָּן שֶׁהֵם שָׁמְעוּ אֶת יוֹסֵף מִתַּחַן אֲךָ הֵם הִתְעַלְמוּ מִמֶּנּוּ (מב: כא); זַעֲקוֹת הַעֲזָרָה שֶׁל יוֹסֵף נִעְנְו בְּצִלְלֵי אַרוּחָה עֶסְקִית.

כפי שהדגשנו לעיל, יהודה מדגיש, לאורך החלקים האחרונים של טיעונו, את מערכת היחסים המיוחדת שבין יעקב לבין רחל ואת המעמד המיוחד של ילדיהם המשותפים.

יעקב, בדבריו של יהודה, קורא לרחל "אשתִי", כאילו לא היו לו נשים אחרות (מד: כז);

הוא מתגעגע ליוסף, מקרב את בנימין (מד: כח,ל) וימות בוודאי אם בנימין יעזוב אותו (מד: כח,לא).

יהודה מקבל את המצב הזה ומכבד אותו, ומוכן - מתוך תחושות אהבה וחובה - להקריב את חירותו כדי לשמר אותו.

אם כן, יוסף שומע - סוף סוף - את ההיפך הגמור למהלכים שהובילו אותו לעבדות במצרים; הוא מבחין בכבוד, חובה, דאגה והקרבה עצמית למען יעקב ולמען אהוביו; הוא רואה את האהבה והחיבה לבנימין.

זאת ועוד; יוסף ניסה ליצור מחדש - בעזרת זרישת בנימין במקום כסף - את הנסיבות שהובילו למכירתו.

כאשר יהודה אינו מוכן למכור את בנימין תמורת מזון, הוא מבטא את סירובו למכור מחדש את יוסף.

כאשר יהודה מציע את עצמו, יוסף מבין שהוא הפך לגמרי את עורו:

מִי שְׁנִיִּסָּה לְמַכּוֹר אֶת יוֹסֵף בֶּן רַחֵל עֲבוֹר הַנְּאֻת עֲצָמוּ (לז: כו-כח), מוֹכֵר עֲכָשִׂיו אֶת עֲצָמוּ בְּשִׁבִיל בְּנִימִין בֶּן רַחֵל.

לסיכום, אם כן, נוכל לומר במידה רבה של וודאות, כי התגלותו של יוסף נגרמת במישרין על ידי הרגשות שיהודה חושף בפני יוסף - מבלי לדעת שהוא יוסף.

יד ההשגחה

ההחלפה, שכן רחמים אינם מתבטאים בהעדרות להצעה לשיעבוד האדם הלא נכון.

מלבד זאת, ניתן לראות מלשון הכתוב שבקשת ההחלפה אינה חלק אינטגרלי של הנאום.

בחלק הראשון של דבריו, יהודה בונה משולש של המונחים **"אדון"** **"עבד ו"אב"**;

המשולש מתאים לרעיון אותו בנינו - יהודה מנסה לשכנע את המשנה למלך מצרים שאין להעניש את אב בשל חטאי בניו.

בחלק האחרון של הנאום, החלק בו יהודה מציע את עצמו במקום בנימין (מד: ל-לד), מופיע משולש חדש, בו המונח **"אדון"** מוחלף במילה "נער";

יהודה מסביר כי **החסד והרחמים לא מעניינים אותו, אלא הוא עצמו - יחסיו עם אביו, עם אחיו ועם גורלו.**

נוכל אמנם לנקום בגישה של הרמב"ן (והאברבנאל ופרשנים אחרים), אותה הבאנו לעיל, ולהתעלם מן הקושיות ששיטתם עוררה, אך נוכל לעמוד בפני האפשרות שיש בעיה בכיוון זה;

בקשתו של יהודה אכן משתנה באמצע דבריו, כאשר הוא מתחיל בצורה מובנית ומתוכננת, אך מסיים בפרץ רגשות, תוך כדי חשיפת ייאושו בפני המצרי.

הוא לא מסוגל לחזור לאביו ללא "הנערי", והוא מעדיף להיות עבד לכל חייו מאשר לאכזב את אבא.

על פי הבנה זאת הצעת ההחלפה הייתה ספונטנית ולא מתוכננת; היא נסיון ההצלה האחרון והלא רציונאלי של אדם מיואש - יהודה מוכן לנסות כל דבר, ובלבד שלא ישאיר את בנימין מאחור.

"פיצול האישיות" של המשנה למלך - נקודת מבט נוספת למתרחש

הניתוח שלנו לנאום עד כה התבסס על הנחת יסוד משמעותית, והיא כי יהודה מכוון את דבריו אל האדון הרם צפנת פענח, מספר שניים בהיררכיה המצרית, שהוא גם שר האוצר.

יהודה וודאי מכוון את דבריו אליו, אך מבלי משים הוא מדבר גם אל אחיו, יוסף, ודבריו חודרים מבעד למסכה שהוא לובש אל עבר האיש שמאחוריה.

ניתוח מעמיק של דברי יהודה, איפוא, צריך להתחשב לא רק בקהל שיהודה פונה אליו - המשנה למלך - אלא גם את הקהל שבאמת שומע את דבריו - יוסף בן יעקב.

מעבר לנקודת המבט של יוסף מסביר את החלק השלישי של נאום יהודה, הצעת ההחלפה, באור אחר.

התגלותו המפתיעה של יוסף (מה: א-ג) באה כתוצאה ישירה וברורה מדברי הייאוש והאבל של יהודה **"איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי, פן אראה ברע אשר ימצא את אבִי"** (מד: לד).

דבריו של יהודה, שכוונו אל לבו האנושי של המשנה למלך, מגיעות אל לבו האנושי של מישהו אחר לחלוטין:

26. בראשית מ"ה

אשמה - "לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלוקים" (מה:ח).

אין זו אפולוגטיקה, אלא הדגמה של השילוב המסתורי שבין ההשגחה לבין הבחירה, שילוב המתקיים לאורך כל סיפור יוסף ואחיו.

כך יש לומר גם לגבי המעבר בנאום יהודה. על פניו, יהודה מדבר עם המצרי; מתחת לפני השטח, לעומת זאת, מתרחש משהו אחר:

ה' משפיע על בחירת המילים של יהודה, ומפנה אותן אל יוסף "האמיתי" - הוא עוזר ליהודה לשנות את הנמען של טיעונו מהמשנה למלך ליוסף, ולגלות את הנסתר.

זוהי התוכנית האלוקית, והיא המאפשרת את הפיוס בין יוסף לבין אחיו.

מילותיו של יהודה, איפוא, הן המילים המדוייקות הנדרשות כדי לגלות את יוסף; אולם, איך יהודה יודע לומר דווקא את הדברים הללו, מבלי לדעת שהוא עומד בפני יוסף?

נוכל לייחס זאת ליד המקרה וליחסי הגומלין האקראיים בין הבחירות החופשיות של בני האדם; יהודה מזניח את הנאום הכתוב מראש ויוצא בפרץ רגשות בלתי נשלט. שבירת מסכת הנימוס והדיפלומטיות שלו גוררת את שבירת המסכה של המשנה למלך שלוש יוסף.

אולם, אנו יכולים - ואולי אף מוכרחים - לייחס זאת להשגחת ה'.

מיד לאחר ההתגלות לאחים, יוסף מייחס את כל האירועים שקרו לו להשגחה: ה' גלגל זאת כדי לכלכל את המשפחה (מה:ה,ז), ולכן יוסף מנקה את האחים מכל